

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI ILMIY-IJODIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK YONDASHUVLARI

Umarov Xusniddin Egamboyevich

Guliston davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254325>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinif o‘qituvchilarining ilmiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishning zamonaviy pedagogik tizimdagi o‘rni va asosiy metodologik yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, talabalarda ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini shakllantirish va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: ilmiy, ijodiy, kompetentlik, pedagogik muammo, ta‘lim, tarbiya, metodika, dolzarb mavzu, tadqiqot, shaxsiy sifatlar.

Аннотация: В статье анализируются роль и ключевые методологические подходы к развитию научно-творческих компетенций у будущих учителей начальных классов в рамках современной педагогической системы. Также обосновываются педагогические условия, необходимые для формирования у студентов исследовательских навыков и их подготовки к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: научный, творческий, компетенция, педагогическая проблема, образование, воспитание, методология, актуальный вопрос, исследование, личностные качества.

Abstract: This article analyzes the role and key methodological approaches regarding the development of scientific-creative competencies among prospective primary school teachers within the modern pedagogical system. It also substantiates the pedagogical conditions necessary for fostering research skills in students and preparing them for professional practice.

Keywords: scientific, creative, competence, pedagogical problem, education, upbringing, methodology, topical issue, research, personal qualities.

O‘zbekistonda yosh avlodni mustaqil, ijodiy fikrlashga o‘rgatishning davlat darajasidagi masalaga aylanishi bejiz emas. Chunki mustaqil fikr fuqarolarining erkinligi ta‘minlangan jamiyatda rivojlanadi, fikrning erkinligi esa jamiyatning kuchli bo‘lishi garovidir. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov shunday degan edilar: “Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi. Agar bolalar erkin fikrlashni o‘rganmasa, berilgan ta‘lim samarasi past bo‘lishi muqarrar. Albatta bilim kerak. Ammo... ijodiy fikrlash katta boylikdir”, - deya millat rivoji va jamiyat taraqqiyotida ijodiy fikrlashning ahamiyati nechog‘lik zarurligini ko‘rsatib berdi[7]. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni va Milliy dastur hamda uzluksiz ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha keyingi yillarda amalga joriy etilgan direktiv hujjatlar talablari asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni ijodiy fikrlashga o‘rgatish masalasi pedagogika fani va amaliyoti zimmasiga yuklatildi[2].

Kompetensiyaviy yondashuv - bu ta‘lim va o‘qitish tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat bilimlarini, balki ularning malakalarini va ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan

yondashuvdir. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarga amaliy ko‘nikmalarni, muammolarni hal qilish va real hayot vaziyatlarida bilimlarni qo‘llashni o‘rgatish maqsadida ishlab chiqilgan. Kompetensiyaviy yondashuvda o‘qituvchi nafaqat ma‘lum bir mavzu bo‘yicha bilimlarni berish, balki ularga muayyan ko‘nikmalarni egallash va ulardan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Bu yondashuv asosida biz bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga “Boshlang‘ich sinfda epik asarlar ustida ishlash metodikasi” mavzularini o‘rgatishimiz mumkin. Ularga quyidagicha topshiriq berilishi mumkin: “Epik asarlar o‘quvchilarning ma‘naviy tarbiyasi va o‘qish savodxonligini rivojlantirishda qanday rol o‘ynaydi?” mavzusida 150-200 ta so‘zdan iborat esse yozing.

Ilmiy-ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu yondashuv talabani individual qobiliyati, qiziqishi, ijodiy salohiyati, shaxsiy ehtiyojlari va kasbiy intilishlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Har bir talabani ilmiy izlanishga, ijodiy faoliyatga yoki metodik yangilik yaratishga bo‘lgan qiziqishi turlicha bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ta‘lim jarayonida talabani passiv bilim oluvchi emas, balki o‘z rivojlanishining faol subyekti sifatida shakllantirish zarur. Bunda mustaqil ishlar, ijodiy topshiriqlar, loyiha faoliyati, portfoliolar, esse, taqdimot va tadqiqot ishlari samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv - bu bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘zi mustaqil ravishda bilim olish va ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Bu yondashuvda bo‘lajak o‘qituvchi o‘z faoliyatini boshqaradi, o‘zini o‘rganish jarayonida faol ishtirok etadi va o‘quv jarayonida o‘zini ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shaxsiy-faoliyatli yondashuv asosida har bir bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bilan individual tarqatma materiallar asosida ishlash, ijodiy topshiriqlar berish asosida ilmiy-ijodiy kompetensiyalari rivojlantiriladi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv ilmiy-ijodiy kompetensiyalarni bevosita amaliy faoliyat jarayonida shakllantirishga asoslanadi. Chunki ijodkorlik va ilmiy tafakkur nazariy tushunchalarni yodlash orqali emas, balki izlanish, tahlil qilish, kuzatish, tajriba o‘tkazish va natija chiqarish orqali rivojlanadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi dars jarayonini loyihalash, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini tahlil qilish, innovatsion metodlarni tanlash, ta‘limiy muammolarga yechim topish orqali o‘zining ilmiy-ijodiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning real ta‘lim muhiti bilan bevosita muloqotga kirishishi ularning kasbiy ijodkorligini kuchaytiradi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv - bu bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘zlashtirish jarayoniga faol ravishda jalb qilinishi, o‘quv materialini faqatgina eshitish yoki o‘qish orqali emas, balki amaliy harakatlar orqali o‘rganishning muhim tamoyilidir. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarga o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash, tahlil qilish va yaratish imkoniyatini beradi. Faoliyatli yondashuvning asosiy maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarning ta‘limga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning o‘z bilimlarini faqat passiv ravishda qabul qilish emas, balki ulardan faol foydalanishga rag‘batlantirishdir. Bu yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari egallagan metodik bilimlarini real va amaliy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Yozma va og‘zaki nutq orqali grammatik shakl va grammatik me‘yorlarni, qoidalarni o‘z faoliyatlarida to‘g‘ri qo‘llash imkoniyati yaratiladi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini

“Ona tili-o‘qish savodxonligi va uni o‘qitish metodikasi” darslarida faol ishtirokchiga aylantirish uchun xizmat qiladi.

Integrativ yondashuv ham mazkur jarayonning muhim metodologik asoslaridan biridir. Boshlang‘ich ta‘lim o‘z mohiyatiga ko‘ra integrativ xarakterga ega bo‘lib, unda ona tili, o‘qish savodxonligi, matematika, tabiiy fanlar, tarbiya va san‘at elementlari o‘zaro bog‘liq holda o‘qitiladi. Shu bois bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi fanlararo aloqadorlikni tushunishi, turli bilim sohalarini uyg‘unlashtira olishi, mavzularni hayotiy tajriba bilan bog‘lay olishi lozim. Integrativ yondashuv talabaning ilmiy-ijodiy kompetensiyasini kengaytirib, unga pedagogik hodisalarni kompleks tahlil qilish, yangi metodik yechimlar yaratish va dars jarayonini mazmunan boyitish imkonini beradi.

Integrativ yondashuv bo‘lajak o‘qituvchining turli fanlar, metodik bilimlar va pedagogik tajribalarni o‘zaro bog‘liq holda o‘zlashtirishini ta‘minlaydi. Shu sababli integrativ yondashuv talabalarda fanlararo tafakkur, tizimli fikrlash, muammoga kompleks yondashish va metodik ijodkorlikni rivojlantiradi. Masalan, “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fanida matn ustida ishlash jarayoni faqat o‘qish texnikasini rivojlantirish bilan cheklanmaydi. Unda o‘quvchining nutqiy faolligi, mantiqiy fikrlashi, estetik didi, axloqiy tarbiyasi va ijodiy tasavvuri ham shakllanadi. Bo‘lajak o‘qituvchi bunday jarayonda pedagogika, psixologiya, metodika va tarbiya nazariyasiga oid bilimlarni uyg‘unlashtirib, darsni mazmunan boyitadi. Natijada talaba kelajakda o‘quvchilar bilan ishlashda bir fan doirasida emas, balki keng pedagogik tizim asosida faoliyat yuritishga tayyorlanadi. Integrativ yondashuv ilmiy-ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda nazariya va amaliyot birligini ham ta‘minlaydi. Talaba auditoriyada olgan nazariy bilimlarini pedagogik amaliyot, dars ishlanmalari, ijodiy topshiriqlar, metodik loyihalar va kuzatuvlar orqali amaliy faoliyatga tatbiq etadi. Bu jarayonda ilmiy bilimlar oddiy ma‘lumot sifatida emas, balki pedagogik muammoni hal qilish vositasi sifatida qo‘llanadi. Shu orqali bo‘lajak o‘qituvchida mustaqil fikrlash, darsni loyihalash, o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish va ta‘lim natijalarini baholash ko‘nikmalari shakllanadi.

Tadqiqotchilik yondashuvi bo‘lajak o‘qituvchilarda ilmiy tafakkurni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu yondashuv asosida talabalar pedagogik muammoni aniqlash, ilmiy savol qo‘yish, gipoteza ilgari surish, ma‘lumot to‘plash, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish faoliyatiga jalb etiladi. Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talaba o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishi, o‘qish savodxonligi, matematik tafakkuri, mustaqil ishlash ko‘nikmasi yoki ijodiy fikrlashini o‘rganish orqali kichik ilmiy tadqiqot olib borishi mumkin. Bunday faoliyat uning ilmiy dunyoqarashi, metodik savodxonligi va ijodiy yondashuvini shakllantiradi.

Refleksiv yondashuv - bu o‘z-o‘zini tahlil qilish va o‘z tajribalari, fikrlari yoki amaliyotlarini tahlil qilish jarayonidir. Bu yondashuv, asosan, shaxs yoki jamiyatning o‘zini tushunishi va o‘z faoliyatini yaxshilash uchun ichki tajriba va muhitni ko‘rib chiqishga asoslanadi. Bu yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mutaxassis sifatida o‘z ijodkorlik qobiliyatlarini tahlil qila olish imkoniyati yaratiladi. Tadqiqotlarimiz davomida refleksiv yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga “To‘garak rejasini va mashg‘ulot ishlanmasini tuzish. Ona tili va o‘qish savodxonligi fanidan tanlovlar rejasini ishlab chiqish” mavzularida topshiriqlar ishlab chiqildi. Xususan, “Jajji tilshunoslar” to‘garagining yillik ish rejasini tuzib chiqish va mashg‘ulot ishlanmasini yaratish; “Ertakchi

bolajon” tanlovining Nizomini ishlab chiqish va ko‘rik-tanlovini pedagogik amaliyotlarda tashkil etish topshiriqlari berilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ilmiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik-metodologik asoslari kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan, integrativ va tadqiqotchilik yondashuvlari bilan belgilanadi. Ushbu jarayonda semiosfera, duxosfera va texnosfera o‘zaro uyg‘unlashib, bo‘lajak pedagogning ilmiy tafakkuri, ijodiy salohiyati, ma‘naviy qadriyatlari va innovatsion faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy boshlang‘ich ta‘lim talablariga javob bera oladigan, ilmiy izlanishga qodir, ijodkor, mas‘uliyatli va raqamli texnologiyalardan samarali foydalana oladigan pedagog kadrlar tayyorlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni. 2020-yil 23- sentabr: <https://lex.uz/docs/50130071>.
2. Karimov I.A.Barkamol avlod orzusi.–T.: “SHarq” nashriyot-matbaa konserni, 1998. 33-b.
3. Bayto‘rayeva N. I. Mustaqil ta‘lim faoliyatida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy kompetentligini rivojlantirish. Ped. fan. dok. (PhD) diss. – Toshkent: 2023, 165b.
4. Berdibekov P., Rashidova G. Ta‘lim-tarbiya jarayonini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik jihatlari/ Xalq ta‘limi. 2016 №2.29-b.
5. Казанцева В.В. Формирование творческой компетентности учителя начальной школы в самообразовательной деятельности. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Воронеж – 2013. 205 с.
6. Muslimov N.A. Kasb ta‘limi o‘qituvchilarining didaktik kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. –T.: Fan va texnologiya, 2013.– 128 b.
7. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / Доклады 4-й Всероссийской дистанционной августовской педагогической конференции «Обновление российской школы» (26 августа-10сентября 2002г.). - <http://www.eidos.ru/conf/>